

SZEMLE

JOHN FRANCE – KELLY DEVRIES (SZERK.)

WARFARE IN THE DARK AGES

The International Library of Essays on Military History
Sorozatszerkesztő: Jeremy Black

(Ashgate, Aldershot, 2008. 485 o.)

A kitünő hadtörténeti sorozatnak immár második középkori kötetével tudjuk megismertetni a magyar olvasóközönséget, s a korábbihoz az egyik szerkesztő személye is (*John France* [szerk.]: *Medieval Warfare 1000–1300*. Aldershot, Ashgate, 2006. 644 o., v. ö. *Had-történelmi Közlemények*, 119. 2006. 1103–1104. o.) kapcsolja jelen tanulmánygyűjteményt. A közel harminc kötetes sorozatban ezt megelőzően már találkozhattunk az ókori makedón, görög és római hadtörténelem, a késő-középkori és kora-újkorai európai hadviselés, a világháborúk, vagy éppen a keleti konfliktus és a vietnami háború kérdéseivel. A szerkesztők egy adott témakörre, időszakra vonatkozó legfrissebb és legjelentősebb tanulmányokat próbálják összeválogatni, mintegy kézikönyvét, olvasókönyvét kínálva a kérdéskörnek. A reprint-jellegből fakad, hogy az eredeti, sokszor bántó sajtóhibák is megmaradtak, amit a kötet végén, hibajegyzékben lehetett volna korrigálni, pl. Deér Józsefből Jan Deer, Váradyból Varody, Rabanus Maurusból Rabaunus, Ausburg 955-ből 954, Verbruggenből Verbruggan lett, stb.

Jelen kötet a Római Birodalom bukásától egészen a magyar kalandozásokig válogat reprint formában a hadtörténeti irodalom legjavából, az 1958 és 1996 közötti időszakból 22 tanulmányt emelve ki, ami ismét nagyon merész és kockázatos vállalkozás. (Az ismertetésben a szerző neve után megadjuk a tanulmány első megjelenési helyét.) A kötet eleje törvényszerűen még a késő-antik hadügy problémaköréhez nyúlik vissza, s a kutatók által annyiféleképpen megválaszolt kérdésre koncentrálnak: mi okozta a Római Birodalom bukását, mi volt abban a népvándorlásnak, a birodalom határaihoz közel került, majd a betelepített törzseknek, népeknek a szerepe. Általános az egyetértés abban, hogy a bukás sokkal inkább gazdasági és kulturális értelemben értendő, mint katonailag. Leginkább Konstantinápolyban látták úgy, hogy a hatalmi központ keletre kerülését a „barbár” fegyverek győzelme eredményezte (*Walter Goffart: Rome, Constantinople and the Barbarians. American Historical Review*, 86. 1981.). Éppen ezeknek az új törzseknek, etnikumoknak a Birodalomhoz való alkalmazkodását, saját öntudatuk megtartásának lehetőségét vizsgálja *Thomas Anderson, Jr.* (*Roman Military Colonies in Gaul. Salian Ethnogenesis and Forgotten Meaning of Pactus Legis Salicae 59. 5. Early Medieval Europe*, 4. 1995.), s a száli frankok esetében egy sikeres galliai, a jogi élet területére is kiterjedő integrációról beszél.

A Római Birodalom kereteinek fellazításában, az első igazi európai népvándorlás beindításában a hunok szerepe megkérdőjelezhetetlen. Míg izgalmas és magyar kutatók által is sokféleképpen megválaszolt kérdés, hogy a Kárpát-medence valóban a keleti steppék utolsó csücskének tekinthető-e, mely ideális lehetőséget kínálhatott a lovas nomádoknak hátországuk berendezéséhez, vagy éppen ellenkezőleg, olyan körülményeket szorításába kerültek-e, amelyek magukban hordozták katonai-gazdasági és társadalmi átalakulásukat, s ebből következően végső katonai vereségüket. *Rudi Paul Lindner* (*Nomadism, Horses and the Huns. Past and Present*, 92. 1981.) úgy látja, hogy a hunok katonai felsobbrendülése a rómaiakhoz képest csupán mítosz, hiszen egyetlen komoly ütközetben sem sikerült győzelmet aratniuk, s a gyalogság tényérése seregükben éppen a nomádokra jellemző gyorsaságuktól fosztotta meg őket. (A gyalogság fontosságára számos tanulmány is felhívja a figyelmet, s talán éppen ez áll

Bowlus később még említésre kerülő könyvében a kalandozó magyarok gyalogságának feltételezése mögött. Maga Lindner egyébként tanulmányában, a Kárpát-medencét, kapacitását jócskán alábecsülve, 150 000 ló eltartásra tartja alkalmasnak.) Hagyományos interpretációban a következő tanulmány is hasonló, bár némileg enyhébben megfogalmazott következtetésekre jut a hunok birodalomba való beszívargását periodizálva. Hangsúlyozza a Római Birodalmat védő szerepüket, hatásukat a Birodalom határán toporgó germán törzsekre (*Peter Heather: The Huns and the End of the Roman Empire in Western Europe. English Historical Review*, 110. 1995.).

Speros Vryonis, Jr. (The Evolution of Slavic Society and the Slavic Invasions in Greece: The First Major Slavic Attack on Thessaloniki, AD 597. *Hesperia*, 50. 1981.) a betörő szlávok sorsát vizsgálja a Balkánon Thessaloniki 597. évi avar–szláv ostroma kapcsán, a Szent Demeter csodái című hagiografikus forrás alapján. Felhívja a figyelmet a leírás forrásértékű részleteire, amelyek a korabeli „barbár?” ostromtechnikára vonatkoznak, az ostromgépek különböző típusainak nagy tömegére, amelyekkel a Dunán való átkelést követően ismerkedtek meg, és a város alatt építettek meg – mindhiába, mert a város túlélte az ostromot.

A szerkesztők külön tematikus egységet szántak a hadviselési technikák tárgyalásának. Az előbbi időszakhoz kapcsolódik *E. A. Thompson* írása (Early Germanic Warfare. *Past and Present*, 14. 1958.), mely a germánok kapcsán hangsúlyozza, hogy bár nem voltak technikai, számbeli fölényben a rómaiakkal szemben, a professzionális katonatársadalmuk nyújtotta morálnak és a vezetési technikáknak köszönhetően, mégis felül tudtak kerekedni. *J. M. Wallace-Hadrill* (War and Peace in the Earlier Middle Ages. *Transactions of the Royal Historical Society*, 5th Ser. 25. 1975.) a háború és béke dialektikáját vizsgálja a rómaiak és a barbárok – legtöbbször maguk is ariánus keresztények – esetében: hogyan vélekedtek a háború igazságos voltáról, miként befolyásolta mindezt a keresztény vallás és morál elterjedése. A hadiesemények esettanulmányainak sorát a 378-as híres Adrianopoliszi ütközet bemutatása és újraértékelése nyitja meg (*Thomas S. Burns: The Battle of Adrianople: A Reconsideration. Historia*, 22. 1973.). A szerző úgy látja, hogy nem lehet gót lovasság és ró-

mai gyalogság harcáról beszélni, mivel akkorra már mindkét seregben a gyalogosok domináltak.

A tanulmányok másik csoportja a háború ideológiai és vallási alapjait vizsgálja, azt a folyamatot, ami a korai keresztény pacifizmustól a háborúk és fegyveres összeütközések tudatos vállalásig vezetett. *Christopher Holdsworth* (An Airier Society: The Saints at War. *Transactions of the Royal Historical Society*, 6th Ser. 6. 1996.) úgy látja, hogy a köznapi társadalmi közegben a vallás és a háború összeegyeztetése problémamentes volt, amit a harcok szentek (Demeter, Tódor stb.) hihetetlen népszerűsége is jól mutat. Az „igazságos háború,” amelynek alapjait Szent Agoston fektette le máig hatóan, az egyházi íróknak és teológusoknak jelentett problémát (*R. A. Markus: Saint Augustine's Views on the Just War. Studies in Church History*, 20. 1983.). Az esettanulmányok között páratlanul izgalmas *Michael E. Jones* írása (The Historicity of the Alleluja Victory. *Albion*, 18. 1986), mely a Szent Germanus-életírás egy vitatott helyét értelmezi, nevezetesen hogy az írott forrás létrejötténél mintegy 50 évvel korábban miként győzték le a britek a szent vezetésével egy „vértelen” ütközetben a pikteket és százsokat. Végül is nem tartja elképzelhetetlennek, hogy a britek a csata elején tényleg „Alleluja” csatkiáltást hallattak, amiből később kisarjadhatott a szent beavatkozásnak legendája.

A Meroving- és Karling-kori hadtörténet klasszikusa, *Bernard S. Bachrach*, fontos tanulmányával szerepel a kötetben (Charles Martel, Mounted Shock Combat, the Stirrup, and Feudalism. *Studies in Medieval and Renaissance History*, 7. 1970.). Írásában leszámol azzal a korábbi nézettel (Brunner-tézis), hogy 732 előtt a frankok gyalogosok voltak, s Martel Károly személyéhez volna köthető a középkori nehézfégyveres lovag megszületése, amit a hűbéri birtokok kialakítása tett lehetővé. Lynn White ehhez kapcsolta a kengyel forradalmát, s szintén úgy gondolta, hogy a középkor nehézlovas „lovagja” a muszlim harcmodorra adott nyugati válasz. Bachrach szépen összegyűjtötte a forrásokat, amelyek mindezt árnyalják, sőt a IX. század végéig igazolják, hogy a lovasság mellett a gyalogosok nem kevésbé megbecsült részét alkották a seregeknek. A lovasság jelentősége szempontjából igazán a X. század fontos, amikor már valóban „milites et pedites” terminusokkal ír-

ják le a seregeket, de a nehézlovakok sokkhatást kiváltó rohamáig még a XI–XII. századig várni kell. Nyilvánvaló, hogy a lovak említése nem bizonyítja a lovascsaták tényét: a lovaknak elsősorban a taktikai mozgást, teherszállítást segítő szerepe volt. Mindezt szépen kiegészíti *Simon Coupland* tanulmánya a Karoling-kor fegyverzetéről (Carolingian Arms and Armor in the Ninth Century. *Viator*, 21. 1990.), különösen a kardkészítés technikájáról és annak Karoling-kori innovációjáról. A Karoling-kor kutatásának másik nagy alakja, *Timothy Reuter* (Plunder and Tribute in the Carolingian Empire. *Transactions of the Royal Historical Society*, 35. 1985.) a Karoling sereg gazdasági alapjait és motivációját igyekezett megvilágítani. Azt vélte, hogy a szinte állandóan hadba vonuló kontingensek csak úgy tudták fenntartani magukat, hogy folyamatosan részesedtek a zsákmány, a királyi ajándékok és hivatal-adományok összességéből. Sőt, úgy látja, hogy ezt a technikát még az Ottó-korban is folytatták, amikor a keleti, pogány területekre szerveztek zsákmányszerző hadjáratokat. A korábbiakkal némiképpen vitázva *John France* a nehézfegyveres lovaság kezdeteit a X. század elejére vezeti vissza (The Military History of the Carolingian Period. *Revue Belge d'Histoire Militaire*, 26. 1985.), s a gyalogság jelentőségéről vallott korábbi nézetek érvényességét elismerve utal a 933-as merseburgi csatának a német lovasság történetében játszott nagy szerepére.

A magyar hadtörténeti vonatkozásairól is jól ismert, és számos kritikával illetett amerikai szerző, *Charles R. Bowlus*, (v. ö. The Battle of Lechfeld and Its Aftermath, August 955. The End of the Age of Migrations in the Latin West. Aldershot, 2006.; ismertetése: *Hadtörténelmi Közlemények*, 119. 2006. 1089–93. o.) az Ostmark specialistájaként kutatja a térséget, többek között a Morva Birodalom elhelyezkedését (Újabb vélemények Nagymorávia fekvéséről. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1996. 3. sz., 131–137. o.). Jelen írását (Warfare and Society in the Carolingian Ostmark. *Austrian History Yearbook*, 14. 1978.) sem érezzük teljesen meggyőzőnek (a 907-es csatáról írott sorai is kissé elnagyoltak); a korszakról és térségről az ausztriai középkori kutatás, így Herwig Wolfram iskolája, némileg eltérő képet rajzol. A korszakról alkotott ismereteinket különösen szépen gazdagítja egy régészeti módszerek bevonásával elért eredményekről

számot adó írás (Pont-de-l'Arche or Pitres? A Location and Archaeomagnetic Dating for Charles the Bald's Fortifications on the Seine. *Antiquity*, 64. 1990.), melyben *Brian Dearden*nek és *Anthony Clark*nak sikerült azonosítani egy megerősített szajnai átkelőhelyet, amelyet Kopasz Károly utasítására emeltek a vikingek ellen 863-ban. Nem kevésbé informatívak az angol-szász hadtörténelemről szóló írások, amelyek újdonsága, hogy igyekeznek kilépni korábbi szakmai belterjességükből, s az európai tendenciákhoz kapcsolódni. *Richard Abels* azt vizsgálta (Bookland and Fyrd Service in Late Saxon England. *Battle*, 7. 1985.), hogy a „fyrd” szolgálat, a királyi hadjáratokon való részvétel fejében milyen földbirtokot kaptak a résztvevők, leszámolva azzal a hagyományos nézettel, hogy minden szabadnak részt kellett vállalnia a hadjáratokban. *N. P. Brooks* (England in the Ninth Century: The Crucible of Defeat. *Transactions of the Royal Historical Society*, 5th Ser. 29. 1979.) ahhoz – a magyar kalandozásoktól sem idegen – felvetéshez szól hozzá, hogy mennyiben voltak pusztítóak a viking betörések. A szerző arra hajlik, hogy azokat komoly seregek által végrehajtott nagy mértékű pusztításnak minősítse, hiszen más-különbén a viking erők megoszlása, téli táboraik őrzése nehezen lett volna megoldható. Témáját tekintve némileg az előző tanulmányhoz kapcsolódik *Karl Leyser* már változtatott tanulmányainak utánnomásában is megjelent klasszikus írása az augsburgi csatáról (The Battle of Lech, 955. A Study in Tenth-Century Warfare. *History*, 50. 1965.). A tanulmány – amely hasznosítja *Bogyai Tamás*, *Vajay Szabolcs* és számos régebbi magyar régész véleményét – első megjelenése óta napjainkig az egyik legkiegyensúlyozottabb értékelés a csatáról, különösen létszámbecslései tekintetében.

A bizánci hadügy kétségkívül az egész kötetben háttérben marad, két rendkívül érdekes tanulmány mégis felhívja rá a figyelmet. *Alex Roland* érvelése szerint a Bizáncot ért, főleg muszlim támadók sikeres elhárításának titka a görögötűz „csodafegyverének” hadrendbe állítása volt, s állást foglal technikai alkalmazását illetően is (a gyűlékony keveréket alkalmazás előtt hevítették és magas nyomás alá helyezték), de számolni kell azzal is, hogy a megnevezést később mindenféle tüzes fegyverre alkalmazták (Secrecy, Technology, and War: Greek Fire and the Defense of Byzantium,

678–1204. *Technology and Culture*, 33. 1992.). A „titok” talán 1453-ban veszett el; mások úgy látják, hogy „kiment a divatból,” s egyszerűen elfelejtődött. Az írás mindvégig a titkosságra helyezi a hangsúlyt, a szerző úgy látja, hogy a „görögtűz” voltaképpen találmányok láncolata volt, egymaga senki sem ismerte, eleve a Bizáncot védő flotta számára tartották fenn, s a belső ellenségtől éppúgy óvták, mint a külsőtől, s eredeti formájában talán már 1204-re is elfelejtődött. Végül az utolsó tanulmány (*J. F. Haldon – H. Kennedy: The Arab–Byzantine Frontier in the Eighth and Ninth Centuries: Military Organisation and Society in the Borderlands. Zbornik Radova Vizantoloshkog Instituta*, 19. 1980.) a sikeres bizánci–arab határvédelmi rendszer „titkaiba” avatja be az olvasót, és emlékeztet arra, hogy a hatékony bi-

zánci hadügy nélkül – részben a kölcsönhatások következtében, részben a bizánci védelmi szervezetnek köszönhetően – Európa sem tudott volna fejlődni.

A „sötét középkor” – a címben szereplő „Dark Ages” – nyilvánvalóan hadtörténeti szempontból sem „sötét,” tele van újítással, a sikeres középkori társadalmakhoz vezető út ígéretes kezdeteivel, és mindebben a hadművészet és hadszervezés is sokat vállalt magára. Jelen válogatás, a korábbiakhoz hasonlóan, páratlan lehetőséget kínál könyvtáraknak és olvasóknak egyaránt, hogy a korábban esetleg elmulasztott olvasmány-adósságaikat törlesszék, s polcukra helyezték a téma mára olykor vitatható, de mindenképpen klasszikus tanulmányait.

Veszprémy László

ALHEYDIS PLASSMANN

ORIGO GENTIS

Identitäts- und Legitimitätsstiftung in früh- und hochmittelalterlichen Herkunftserzählungen

(Akademie Verlag, Berlin, 2006. 458 o.)

A Szerző munkája még 2004-ben született meg a Bonni Egyetemen, s témájánál fogva a magyar historiográfia számára is figyelemre méltó. A magyar középkori történetírás, s a honfoglalás kori vonatkozások miatt a hazai hadtörténetírás számára is számos vonatkozásban meghatározó a népek eredetének meghatározására, elméleti kidolgozására tett kísérletek áttekintése, és az összehasonlítás szempontrendszerének kidolgozása. A nehézség éppen a különbözőségekből és a meglepő azonosságok sokszor nehezen szétválasztható elegyből adódik, amit a közvetlen kölcsönzéseken túl az orális hagyományok, egyéni invenciók nehezen meghatározható rétege is színesít. A mű értékét feltétlenül növeli az európai nyelvek nem kis részére kiterjedő szakirodalom naprakész egybegyűjtése és bedolgozása, még ha elkerülhetetlen hiányosságok maradtak is (sem középkori sem modern magyar szerzőre nem hivatkozik).

A kötet tagolása a megszokott gyakorlat szerint az „origo gentis” témakör kutatástörté-

nete bemutatásával, s az áttekintésbe bevont szerzők kiválasztásának megindoklásával indul. A következőkben földrajzi tagolásban, rövid történeti, irodalomtörténeti kitekintéssel ismerkedhetünk meg a britanniai szerzőkkel és műveikkel (*Gildas: De excidio et conquestu Britanniae; Bede: Historia ecclesiastica, Historia Brittonum*), a frankokkal (*Tours-i Gergely: Libri historiarum decem; Fredegar: Chronica, Liber Historiae Francorum*), a langobardokkal (*Paulus Diaconus: Historia Langobardorum*), a frank kultúrkörrel (*Dudo de St-Quentin: Historia Normannorum; Corvey Widukind: Res gestae Saxonicae*). A magyar kutatás számára legizgalmasabb fejezetek a cseh és lengyel történetírás két kiemelkedő szerzőjével foglalkoznak: *Gallus Anonymus* gesztájával (*Cronica et gesta ducum sive principum Polonorum*) és *Prágai Kozma* cseh történetével (*Chronica Boemorum*). Ez utóbbiak aktualitását éppen az adja, hogy nem is olyan régen jelent meg Gallus Anonymus magyar fordítása, illetve Bagi Dániel monográfiája a